

Prinos Ivana Merza oblikovanju posebnosti *hrvatskoga orlovstva*

Saša Ceraj*

Sažetak

Članak donosi novu terminološku obradu djelovanja Ivana Merza u hrvatskome Orlovstvu s osvrtom na osobitosti koje Merz uvodi u Hrvatski orlovski savez: djelovanje na smjernicama Katoličke akcije, uvođenje duhovnika–svećenika u Hrvatski orlovski savez kao zastupnika Crkve, apolitičnost hrvatskoga orlovstva te novo određenje putem oduhovljenja tjelesne kulture. Navedene osobitosti po prvi se put objedinjuju pod novim terminom hrvatska orlovska posebnost. Utjecaj Merza i uvođenje posebnosti u hrvatsku orlovsku organizaciju predstavljaju bit određivanja novoga usmjerenja hrvatskoga orlovstva koje je za Merzova djelovanja poprimilo snažnu vjersko–odgojno–kulturnu dimenziju s izraženo produhovljenim programom tjelesne kulture. Merz po prvi puta u organizaciju orlovskoga tipa uvodi Katoličku akciju i usmjerenje na temelju enciklike Ubi Arcano Dei, postajući time jedan od prvih promicatelja Katoličke akcije u Hrvatskoj, direktno utječući na razvoj i novo usmjerenje Hrvatskoga orlovskog saveza.

Ključne riječi: Ivan Merz, Hrvatski orlovski savez, hrvatska orlovska posebnost, Katolička akcija, duhovnik–svećenik, apolitičnost, tjelesna kultura

Uvod

Hrvatsko orlovstvo, koje se pojavljuje kao reakcija na liberalizam i sokolstvo, na hrvatskim je prostorima do 16. prosinca 1923. godine djelovalo kao dio Jugoslavenske orlovske sveze (JOS), a razlozi odvajanja vidljivi su prvenstveno u skretanju JOS–a prema stranačkoj politici te suprotnim pogledima na daljnji razvitak orlovstva poput pitanja duhovnika i smjernica Katoličke akcije, što će postati posebnost hrvatskoga orlovstva koju uvodi I. Merz. Merz je već na samim počecima obilježio usmjerenje hrvatskoga orlovstva, ističući kako »pokret nije organizacija masa koji bi imao svoje zajedničke ciljeve, već izgradnja mnogo velikih pojedinaca što će oni znati upotrijebiti za svoje visoke ideje i neizgrađene

* Dr. sc. Saša Ceraj, ravnatelj Hrvatske olimpijske akademije. Adresa: Trg Krešimira Čosića 11, 10000 Zagreb, Hrvatska. E–adresa: sasa.ceraj@hoo.hr

mase.«¹ Pristupanje osamostaljenju hrvatskoga orlovstva posebno je naglasio Merz, upozoravajući na organizacijsko »poklapanje dviju centrala koje su upravljale istim društvima«² i ističući potrebu jedne »vjersko omladinske organizacije koja mora biti bitan dio Katoličke akcije u hrvatskim zemljama sa središtem u Zagrebu«³, što će dovesti do osnivanja Hrvatskoga orlovskog saveza.

1. Prinos Ivana Merza oblikovanju posebnosti hrvatskoga orlovstva

Hrvatski orlovski savez kao organizacija koja je u program rada uključivala religiju, odgoj, obrazovanje i tjelesnu kulturu putem važnoga utjecaja Ivana Merza prihvaća djelovanje prema smjernicama enciklike *Ubi Arcano Dei* odnosno »Katoličke akcije, političke neovisnosti i podređenosti Crkvi«⁴. Uvođenje navedenih smjernica predstavlja dio posebnosti hrvatskoga orlovstva kao razlikovne određenosti između hrvatskoga i češkoga, slovačkoga i slovenskoga orlovstva, čime je stvorena vlastita jedinstvenost, posebice vidljiva u statusu duhovnika u orlovskome društvu.⁵ Važno je istaknuti da je religioznost bila prisutna i u orlovskim organizacijama u Europi, međutim, Merz je u hrvatsko orlovstvo uveo Katoličku akciju kao posebnost svojstvenu jedino Hrvatskomu orlovskom savezu.

1.1. Hrvatski katolički pokret kao idejni oslonac hrvatskoga orlovstva

Zasluga povezivanja Crkve i hrvatskoga orlovstva plod je rada i zauzimanja I. Merza koji je u Hrvatskome katoličkom pokretu sudjelovao od srednjoškolskih dana, što se očitovalo u provođenju odredbi Katoličke akcije i uvođenju svećenika kao duhovnika u Hrvatski orlovski savez (Savez). Merz je nakon osnivanja i po odobrenju predsjedništva Saveza poslao okružnicu svim hrvatskim biskupijama, obavještavajući o osnivanju Saveza na odrednicama Katoličke akcije, posebice ističući ulogu duhovnika u hrvatskome orlovstvu.⁶ Pismo predstavlja početak oblikovanja posebnosti hrvatskoga orlovstva na temelju kojega su orlovskim društvima dodijeljeni duhovnici. Nakon osnivanja, Episkopat je izdao zajedničku poslanicu kojom je odobrio rad Saveza i preporučio ga svećenstvu, čime je

1 Ivan Merz, Što hoćemo?, *Zora — Luč*, 1920, [bez oznake godišta i broja], 4.

2 Ivan Merz, Nove smjernice omladinskog pokreta, *Katolički list*, 1920, [bez oznake godišta], 1, 10.

3 *Isto*.

4 Ivo Guberina, *Zelena knjiga*, Zagreb, 1933, 100.

5 U Hrvatskome orlovskom savezu svećenik je obnašao dužnost isključivo duhovnika i »predstavnik dijecezanskog biskupa, čime su orlovska društva bila neovisna o Senioratu i pod izravnom nadležnošću biskupa«, dok je u Slovenskoj orlovskoj organizaciji svećenik bio tek član društva. Usp. Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 164.

6 Okružnica predstavlja popratni dio pisma poslanog nadbiskupu A. Baueru, a čuva se u Arhivu Hrvatske biskupske konferencije. Usp. Arhiv Hrvatske biskupske konferencije: »Okružnica biskupima, prilog pismu nadbiskupu A. Baueru«, *F Orlovstvo, Hrvatski katolički omladinski savez*, prilog pismu nadbiskupu A. Baueru, br. 568–923, 10. prosinca 1923., Zagreb; Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, [bez podataka o izdavaču], Zagreb, 1932, 162.; [Bez autora], Konstituirajuća glavna skupština Hrvatskog orlovskog saveza, *Mladost*, 1924, IV, 1, 17.

priznao hrvatsko orlovstvo kao pravovaljanu i samostalnu organizaciju za provedbu Katoličke akcije u Hrvatskoj, što je u to vrijeme bilo osobito važno.⁷

1.1.1. Uvođenje Katoličke akcije u hrvatsko orlovstvo

Katolička akcija predstavljala je vjerski, apolitični pokret katoličkih svjetovnjaka–laika koji su djelovali u uskoj suradnji s Crkvom u njezinome hijerarhijskom apostolatu na ostvarivanju duhovnih ciljeva. Inicijativom Pape Pia XI. i objavljivanjem enciklike *Ubi Arcano Dei* 22. prosinca 1922. godine, odobrava se Katolička akcija koja je težila za »vjerskim, umnim, kulturnim i socijalnim obrazovanjem omladinskih društava te se određuje organizacijski oblik rada.«⁸ U skladu s time, na svečanoj je audijenciji hrvatskih *orlova* kod Pape 18. rujna 1925. godine papa Pio XI., pozvao na »oduševljenje Katoličkom akcijom od koje Papa očekuje preporod pojedinaca, obitelji, društva i čitavog svijeta«⁹. Na temelju navedene izjave Merz posvećuje cijelu 1924. godinu proučavanju Papinih dokumenata i literature na talijanskome, francuskome, njemačkome i latinskome jeziku.¹⁰ Merzova razmišljanja bila su duboko ukorijenjena u teološku i filozofsku misao na temelju kojih u društvo unosi nov smjer kao prvu razinsku okosnicu posebnosti hrvatskoga orlovstva, postajući time jednim od prvih promicatelja Katoličke akcije u Hrvatskoj.¹¹ Merz zastupa orlovsku apolitičnost naglašavajući Katoličku akciju kao pokret »izvan i iznad svake političke stranke«¹² i potrebu razlikovanja Katoličke akcije od političkoga djelovanja. Zahvaljujući Merzovu djelovanju hrvatsko orlovstvo postaje »preteča i pionir misli Katoličke akcije«¹³ a

7 Zajednička poslanica Episkopata poslana je 31. siječnja 1924., u vrijeme zasjedanja izvanredne biskupske konferencije, održane u Zagrebu od 29. siječnja do 2. veljače 1924. Usp. [Bez autora], Naši biskupi hrvatskim orlovima, *Katolički list*, Zagreb, 1924, [bez oznake godišta], 6, 65.; Jugoslavenski Episkopat, List Hrvatskom Orlovskom Savezu, *Katolički list*, Zagreb, 1924, [bez oznake godišta, broja i stranice]; I.[vo] Protulipac, Naš put je određen i siguran, *Orlovska straža*, 1926, IV, 5, [bez oznake stranice].

8 Josip Pizzardo, *Katolička akcija*, Zagreb, 1934, 5.

9 Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 145.

10 Merz je pratio smjernice Crkve o raznim društvenim pitanjima i provodio ih u svakodnevnome životu, želeći biti »širiteljem i braniteljem ideja Lava XIII., Pija X., Benedikta XV. i Pija XI. o rekristijanizaciji osobnoga, obiteljskoga i javnoga života. Novost u pojavi I. Merza ogleda se u njegovome pristupu i proučavanju enciklika i odrednica Svete Stolice, što na taj način ni prije ni poslije Merza nijedan svjetovnjak nije činio.« Usp. *Isto*, str. 145.

11 O značenju Katoličke akcije za Ivana Merza govori njegovo pismo hvarskomu biskupu Pušiću u kojem ga moli da prilikom Dana katoličke omladine u mjesecu svibnju izda svećenicima poslanicu »o važnosti Katoličke akcije za odgoj novih generacija svjesnih katolika koji će znati posvuda javno i privatno zastupati katoličko uvjerenje.« Merz u pismu predlaže da bi se u poslanici »moglo istaknuti kako Katolička akcija nije samo pium desiderium Svetog Oca, već striktna dužnost i klera i vjernika.« Usp. *Isto*; AIM, Ivan Merz, *Pismo biskupu Pušiću*, 2. travnja 1928, Zagreb.

12 Ivan Merz, Katolici i politika, *Nedjelja*, 1924, 17, 2.

13 [Bez autora], Naši biskupi hrvatskim orlovima — Pismo preuzv. gosp. nadbiskupa Ivana Ev. Sarića, *Orlovska straža*, 1929, 7, 2, 45.

Merz »jedan od najboljih i najspremnijih propagatora ideje i organizacijskog sustava Katoličke akcije«¹⁴ o čemu govori i njegova bogata rukopisna ostavština.¹⁵

Odluku o snažnijem povezivanju hrvatskoga orlovstva s Crkvom i uvođenje duhovnika u organizacije mladih Merz donosi za vrijeme studija u Parizu¹⁶, ističući kako je prisutnost svećenika u vidu duhovnika neophodna u organizacijama, naglašavajući da duhovno vodstvo »ne priječi samostalnosti i osobne inicijative u radu svjetovnjaka.«¹⁷ Razvidno je kako Merz u hrvatskome orlovstvu prepoznaje »duh idealizma, vrhunaravnosti i srčanosti kao obilježje novih križara«¹⁸ kojima je cilj »stvarati novi rod, novu i bolju hrvatsku budućnost«¹⁹ te odgajati »elitu i svjesne katolike koji će biti preporoditeljima svoje okoline.«²⁰ Samim time hrvatsko orlovstvo nije moglo biti isključivo gimnastička organizacija, »već je predstavljalo katolički, prosvjetni i omladinski pokret koji je u svome programu provodio tjelesni odgoj omladine i do utančine smjernice koje Sveta Stolica daje Katoličkoj akciji.«²¹ Merz upućuje na potpuno sagledavanje Hrvatskoga orlovskog saveza u njegovoj biti, što je jedino ostvarivo ako se »promotre glavna načela Katoličke akcije«²² te posebnosti i razlike hrvatskoga orlovstva u odnosu na ostale omladinske organizacije.²³ Merz je u hrvatsko orlovstvo unio dodatnu posebnost u provođenju Katoličke akcije — objedinivši program djelovanja na tjelesnome i duhovnome planu — za razliku od ostalih organizacija koje su se bavile samo jednom djelatnošću. Na taj je način Hrvatski orlovski savez »gimnastiku promatrao kao integralni dio društvenog života i upotrebljavao ju za širenje Katoličke akcije kao integralnog i idejnog djela Orlovstva.«²⁴

14 *Isto.*

15 Merz je uz veliki broj članaka o navedenoj tematici, 1925. godine napisao i opsežnu studiju pod naslovom »Načela katoličke političke akcije prema spisima sv. Stolice« koja je uključivala »odredbe koncila, biskupske okružnice, izjave bogoslova, novinara i političara«. Usp. Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 169.

16 Merz studira na Sorboni i Katoličkome institutu od listopada 1920. do kolovoza 1922. godine. Tijekom studija u Parizu na Merza je utjecao francuski katolicizam, kulturni život i način rada omladinskih organizacija. Temeljem navedenih iskustava unosi određene smjernice i u hrvatske prilike, i to kao dodatak dominantnim odrednicama Katoličke akcije. Diplomiravši na studiju književnosti u Parizu, Merz dolazi u Zagreb 1922. godine gdje počinje raditi kao profesor francuskoga i njemačkoga jezika na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji. Usp. Josip Vrbaneč, *Vitez Kristov — Dr. Ivan Merz, Veliko križarsko bratstvo i Veliko križarsko sestrinstvo*, Zagreb, 1943, 56., 65.

17 Usp. Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 124.

18 Ivo Merz, Križari novoga vijeka, *Orlovska straža*, 1928, 6, 5, 133.

19 [Bez autora], Jedinstvo orlovskog uspjeha, *Orlovski vjesnik*, 1928, 1, 2, [bez oznake stranice].

20 Ivan Merz, Nove smjernice omladinskog pokreta, *Katolički list*, 1920, [bez oznake godišta], 1, 11.

21 I.[van] Merz, Hrvatsko orlovstvo, *Kalendar Presveta srca Isusova i Marijina*, 1926, 21, [bez oznake broja], 146–147.

22 *Isto.*

23 Merz upozorava na vremensku uvjetovanost organizacija, ističući Katoličku akciju kao »suvremeni oblik mobilizacije« s ciljem »sprječavanja dekristijanizacije društva«, dodajući: »Kada prestane ta opasnost, to će i suvremeni organizacijski oblici Katoličke akcije iščeznuti ili se zamijeniti!«. Usp. Ivan Merz, Iz suvremene duhovne pastve, *Franjevački vjesnik*, 1928, [bez oznake godišta], 6, 161–167.

24 I. Akvilovsky, Značenje Orlovstva za hrv. kat. Akciju, *Orlovska misao*, 1927–1928, [bez oznake godišta], 7, 112.

Također, hrvatsko je orlovstvo zadržalo, uz nacionalni, i slavenski identitet dajući Katoličkoj akciji »slavenski značaj i predstavljajući slavenski specifikum u odgoju cijelog čovjeka i širenju ideja«²⁵, a prinos hrvatskoga orlovstva Katoličkoj akciji ponajprije se ogledao u stvaranju obrazovanih ljudi za vršenje »laičkog apostolata u narodu.«²⁶ Na taj je način hrvatsko orlovstvo osiguralo Katoličkoj akciji spremne radnike koji su na svim poljima javnoga i privatnoga života širili katolička načela, stvarajući u hrvatskome narodu »katoličku sredinu i dajući cjelokupnom narodnom životu jaki katolički karakter.«²⁷ S druge strane, svećenici koji su stekli iskustvo u orlovskim društvima unaprijedili su poznavanje i način rada u narodu čime je hrvatsko orlovstvo »ujedinjavalo duhove, stvaralo jedinstven mentalitet i duševno raspoloženje što predstavlja glavni uvjet svakog apostolata.«²⁸

Upravo zbog navedenoga određenja i prednosti djelovanja orlovske organizacije, Episkopat je javno naglasio kako je »uvjeren da je čuvanje jedinstva orlovske organizacije bitni uvjet za uspjeh Katoličke akcije u svim slojevima hrvatske omladine, a značaj Orlovstva za HKA je da joj ono u organizacijskom pogledu daje narodni značaj, a u idejnom pripravlja najpovoljnije uvjete laičkom apostolatu.«²⁹ Također, Episkopat je naglasio i jedinstvenost hrvatskoga Orlovstva kao opće narodne i omladinske organizacije koja je okupljala »omladinu svih staleža u velikoj misiji stvaranja Novog roda, koje će predstavljati organiziran narod u duhu bratstva i demokratske suradnje«³⁰ što je za to vrijeme bilo izuzetno važno.

1.2. Orlovski duhovnik — životni princip hrvatskoga orlovstva

Na temelju »Zlatne knjige« određeno je članstvo i pozicija predstavnika Crkve u orlovskoj organizaciji pod vidom duhovnikā koji su u orlovska društva imenovani od strane biskupa ili Episkopata ako se radilo o glavnome duhovniku Hrvatskoga orlovske saveza. Duhovnicima odnosno svećenicima bilo je namijenjeno »najčasnije mjesto, jer su oni zastupnici crkvene vlasti i njihova je zadaća bila bdjeti nad vjerskim i ćudorednim životom društva.«³¹ Time je duhovnik predstavljao »životni princip«³² orlovske organizacije, prikazujući »dušu koja je nevidljiva, ali oživljava organizam nazočan svuda čime je svoju dužnost u vidu duhovne djelatnosti trebao učiniti osjetljivom.«³³ Duhovnik je u hrvatskomu or-

25 *Isto*, 113.

26 *Isto*.

27 Dragutin Kukulj, Duhovnik u orlovskoj organizaciji, *Vjesnik Zbora orlovskih i orličkih duhovnika*, 1928, [bez oznake godišta i broja], 4.

28 I. Akvilovsky, Značenje Orlovstva za hrv. kat. Akciju, *Orlovska misao*, 1927–1928, [bez oznake godišta], 7, 114.

29 *Isto*

30 [Bez autora], Naša organizacija — putevi i smjernice, *Orlovska straža*, 1926, 4, 5, 21.

31 *Zlatna knjiga hrvatske katoličke omladine*, Zagreb, 1924, 46–47.

32 Ivan Merz, Svećenik kao duhovnik omladinskog udruženja, *Franjevački vjesnik*, 1927, [bez oznake godišta], 4, 85.

33 *Isto*.

lovstvu bio zadužen za duhovno–moralni odgoj članova, teološko obrazovanje te je morao biti potpuno apolitičan i posvećen isključivo duhovnomu radu što je u tadašnje vrijeme burnih gibanja na nacionalnome planu dočekano kao osvježenje i povratak korijenima.³⁴ S obzirom na to da je poslanje svećenika predstavljalo »unošenje i nadahnjivanje kršćanstvom života čovjeka, navedena zadaća mogla se provesti putem djelovanja u sklopu javnoga društvenog života«³⁵ te se takvo djelovanje ostvarivalo putem društava i udruga svjetovnoga karaktera.³⁶ Hrvatsko orlovstvo predstavljalo je upravo takvu organizaciju koja je svećeniku pružala mogućnost djelovanja u društvu i tumačenja »crkvenog nauka u centru javnog života«³⁷, a zadaća je svećenika bila u prvome redu rad oko »vjerskog i ćudorednog odgoja savjesti i briga da rad bude u pravom duhu Crkve i pod njezinim vodstvom.«³⁸ U skladu s time, zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer odredio je svećenike u orlovskim društvima kao »zlatne karike koje povezuju naučavajuću Crkvu s crkvom koja sluša«³⁹, a upravo se iz tog razloga hrvatsko orlovstvo razvijalo uz vodstvo i djelotvornu pomoć svećenika, predstavljajući »apostolat koji je zahtijevao potpunu i savršenu duhovnu izgradnju koju je donosio svećenik — dispensator mysteriorum Dei«.⁴⁰

Svećenik u orlovskome društvu nije imao status običnoga člana, već je predstavljao duhovnika i predstavnika mjesnoga ordinarija koji je na prijedlog društvenoga odbora orlovskoga društva i u »suglasnosti s crkvenom vlašću imenovao centralni duhovnik Hrvatskog orlovskog saveza.«⁴¹ Duhovnik je po svojoj dužnosti u odboru orlovskog društva obnašao dužnost delegata ordinarija na čijim je sjednicama iznosio upute usmjerene na vjerski i ćudoredni život, a u vjerskim je pitanjima imao pravo veta, dok je u drugim pitanjima imao samo pravo savjeta. Samo iznimno i uz posebno dopuštenje, duhovnik je mogao obnašati određene upražnjene funkcije u orlovskome društvu, međutim, usprkos navedenim mogućnostima, dužnost svećenika u prvom je redu bila biti duhovnikom i zastupnikom Crkve odnosno »duhovnim pastinom«⁴² čime su se hrvatsko orlovstvo i Katolička akcija nalazili pod »vodstvom biskupa, organizirani po biskupijama te izvan i iznad svake pa i katoličke, političke stranke«⁴³. Također, svaki je duhovnik bio član Zbora duhovnika i bio je dužan postupati prema odredbama ordinarija

34 Ivo Guberina, *Zelena knjiga*, Zagreb, 1933, 105.

35 Ivo Protulipac, Orlovstvo i staleške razlike, *Organizacijski vjesnik*, 1926, 4, 2, 4.

36 Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 149.

37 Ivo Protulipac, Orlovstvo i staleške razlike, *Organizacijski vjesnik*, 1926, 4, 2, 4.

38 [Bez autora], Orlovska organizacija i Kat. Akcija, *Orlovski vjesnik*, 1928, 1, 3–4, [bez oznake stranice].

39 Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 155.

40 Bruno Foretić, Svećenstvo i orlovski pokret, *Organizacijski vjesnik*, 1926, 4, 1, 14.

41 [Bez autora], Konstituirajuća glavna skupština Hrvatskog orlovskog saveza, *Mladost*, 1924, 4, 1, 17.

42 Dragutin Kukulj, Duhovnik u orlovskoj organizaciji, *Vjesnik Zbora orlovskih i orličkih duhovnika*, 1928, [bez oznake godišta i broja], 4.

43 I.[van] Merz, Hrvatsko orlovstvo, *Kalendar Presveta srca Isusova i Marijina*, Zagreb, 1926, 21, [bez oznake broja], 146–147.

kojem je pripadao te zakonitim zaključcima Zbora duhovnika i duhovnika Hrvatskoga orlovskog saveza.⁴⁴

1.2.1. Okružni orlovski duhovnik

Svaki dijecezanski okružni odbor Hrvatske orlovske organizacije u svojoj je sredini imao svećenika, i to ne u svojstvu odbornika već duhovnika, zastupnika mjesnoga ordinarija. Duhovnika dijecezanskoga okružja imenovao je nadležni ordinarij na prijedlog okružnoga odbora koji je svoj prijedlog ordinariju slao posredstvom duhovnika Hrvatskoga orlovskog saveza. Okružni orlovski duhovnik bio je dužan redovito obavještavati ordinarija o stanju i radu orlovske organizacije kojoj je dodijeljen, a njegov djelokrug rada odnosio se na vjerska i čudoredna pitanja. Dijecezanski okružni orlovski duhovnik bio je član širega Zbora duhovnika Hrvatskoga orlovskog saveza i Sveze hrvatskih orlica (SHO) u kojem je, kada je to bilo potrebno i prema pravilima Zbora, zastupao ostale duhovnike dijecezanskoga okružja, vršeći na taj način ulogu posrednika između odbora dijecezanskoga okružja i mjesnoga ordinarija.

1.2.2. Savezni orlovski duhovnik

Hrvatskomu orlovskom savezu dodijeljen je savezni orlovski duhovnik kojega je na prijedlog Saveza imenovala Biskupska konferencija, a predsjedništvo je Saveza nakon glavne skupštine predlagalo imenovanje duhovnika nadležnomu ordinarijatu. Savezni orlovski duhovnik bio je član Hrvatskoga orlovskog saveza u svojstvu delegata Biskupske konferencije te je imao pravo veta u vjerskim i čudorednim pitanjima i pitanjima crkvene discipline, a u ostalim pitanjima imao je pravo savjeta. Dužnost mu je bila voditi brigu o ispravnome vjerskom duhu cjelokupne organizacije, katoličkome oblikovanju savjesti orlovskoga članstva, zakonitome imenovanju duhovnika u orlovskim društvima i okružjima prema odrednicama Svete Stolice i Biskupske konferencije, prema smjernicama Katoličke akcije te podnošenju izvještaja predsjedniku Biskupske konferencije o stanju i radu Saveza. Također, savezni je duhovnik predsjedao i Zborom orlovskih i orličkih duhovnika.⁴⁵

1.2.3. Svećenici u orlovskim odborima

Svećenici u orlovskim društvima vršili su isključivo dušobrižničku službu, a u slučaju nedostatka sposobnih i pouzdanih svjetovnjaka, svećenicima se iznimno dopuštalo obavljanje odborničke funkcije, za što je bilo potrebno odobrenje

44 [Bez autora], Orlovska organizacija i Kat. Akcija, *Orlovski vjesnik*, 1928, 1, 3–4, [bez oznake stranice].

45 [Bez autora], Orlovska organizacija i Kat. Akcija, *Orlovski vjesnik*, 1928, 1, 3–4, [bez oznake stranice]. Na konstituirajućoj skupštini Saveza za »duhovnog savjetnika« izabran je o. Bruno Foretić, koji je naslijedio Pavla Jesiha, duhovnika najstarijega orlovskog društva »Kačić«, a u 1928. godini dužnost duhovnika HOS-a i SHO-a preuzeo je Milan Beluhan. Usp. AIM, 1. sjednica Orlovskog saveza od 18. XII. 1923., *Zapisnici sa sjednica Hrvatskog orlovskog saveza*, Zagreb, 16. prosinca 1923. — 3. kolovoza 1927., 2.

predsjedništva Saveza. Kod odborskih sjednica duhovnik je imao pravo veta u pitanjima koja se odnose na disciplinu, moral i vjeru, no tim se sredstvom trebao poslužiti u krajnjoj nuždi, nakon što bi iscrpio sve druge načine u raspravi.⁴⁶ Međutim, Merz je jasno naglašavao isključivo vršenje duhovne službe svećenika u orlovskome društvu te iz tog razloga svećenik nije mogao biti društveni odbornik.

1.3. Apolitično djelovanje Hrvatskoga orlovskog saveza

Treća okosnica *hrvatske orlovske posebnosti* koju je Merz uveo u Hrvatski orlovski savez predstavlja apolitično djelovanje Hrvatske orlovske organizacije, što je odredio prvim člankom Statuta, odlučno zastupajući načelo potpune odijeljenosti orlovske organizacije od političkoga djelovanja. To je posebno vidljivo iz Merzovih javnih istupa i brojnih rukopisa. Iako je jasno razgraničio politiku od orlovstva, Merz se nije protivio političkomu zalaganju pojedinaca te iz navedenoga razloga piše opsežnu studiju o etičkim načelima bavljenja politikom onih osoba koje nisu bile uključene u orlovsku organizaciju.⁴⁷ Na temelju Merzova rada, djelovanje izvan stranačke politike osigurat će Hrvatskomu orlovskom savezu izvornost, jer se u radu nije oslanjao niti na jednu stranku ili političko opredjeljenje, za razliku od ostalih tadašnjih organizacija koje su značajno težile stranačkoj politici, već se zauzimao za podjednak razvoj Društva i svih njegovih članova prema demokratskome načelu. Potrebno je istaknuti kako je Merzov rad na određivanju apolitičnosti Hrvatskoga orlovskog saveza primio odobravanja čak i neistomišljenika koji su isticali kako je »Merz bio na pravom putu, jer nije vezao hrvatstvo uz nijednu političku grupaciju, nego uz hrvatski narod, čija je svojina i sam bio«. ⁴⁸

Pod utjecajem I. Merza hrvatsko orlovstvo nije se uključilo u politiku i nije bilo politička, već odgojno–kulturalna organizacija te je *orlovima* bilo »strogo zabranjeno sazivanje i nastupanje na političkim zborovima«. ⁴⁹ Na taj je način hrvatsko orlovstvo zadržalo neutralnost te se iz navedenih razloga ne može govoriti o vezama Hrvatske orlovske organizacije s politikom. Politika je smatrana slobodnim osobnim izborom. Međutim, s obzirom na učestalost napada i podmetanja u tisku, hrvatsko je orlovstvo bilo prisiljeno izdati javno priopćenje kako bi jasno odredilo stajalište o politici i području svoga djelovanja. ⁵⁰ Pokušaje pove-

46 Ivan Merz, Svećenik kao duhovnik omladinskoga udruženja, *Franjevački vjesnik*, 1927, [bez oznake godišta], 4, 86.

47 Vrlo jasni apolitični stavovi I. Merza posebno su vidljivi iz pisma M. Braškoviću: »onaj tko je eksponiran u Orlovstvu, ne smije se eksponirati u političkoj akciji.« Usp. AIM, Ivan Merz, *Pismo M. B.*, 7. listopada 1926, Zagreb. Potrebno je istaknuti kako je Merz smatrao dužnošću svakoga katolika da i putem politike utječe na društvena zbivanja te je i sam bio član Hrvatske pučke stranke, o čemu svjedoči Merzova članska iskaznica koja se čuva u Arhivu Ivana Merza. Međutim, Merz se jasno zauzimao da hrvatsko orlovstvo bude isključivo odgojna organizacija neovisna o politici, prepuštajući slobodu političkoga opredjeljenja svakomu članu ponaosob.

48 Vlaho Lovrić, Sinteza katolicizma i nacionalizma u Merzu, *Nedjelja*, 1939, [bez oznake godišta], 5–6, [bez oznake stranice].

49 *Priručnik orlovske organizacije*, Osijek, 1923, 12.

50 Priopćenje je izdalo 5. kolovoza 1928. godine predsjedništvo Saveza. Usp. [Bez autora], Kristova garda, *Orlovska straža*, 1928, 6, 9, 226.

zivanja hrvatskoga orlovstva s politikom poglavito su dolazili od neistomišljenika i predstavljali su pokušaj slabljenja Hrvatskoga orlovskog saveza koji je nakon početnoga širenja doživio veliku popularnost, predstavljajući time konkurenciju ostalim organizacijama.⁵¹ Apolitično određenje Saveza bilo je dodatno otežano snažnim djelovanjem Seniorata⁵² za politizaciju Hrvatskoga katoličkog pokreta, s ciljem jačanja Hrvatske pučke stranke. Usprkos navedenim okolnostima, Hrvatski orlovski savez ostao je do samoga kraja dosljedan svojem prvotnom apolitičnom određenju.

Za razliku od ostalih organizacija i njihovih snažnih napada u tisku, hrvatsko se orlovstvo zalagalo za provedbu mirnoga i tihoga rada na području odgoja i obrazovanja koji je predstavljao »kovačnicu karaktera prosvijećenih građana«⁵³, naglašavajući kako političko djelovanje nikad nije predstavljalo polje orlovskoga interesa. Navedenim se pristupom hrvatsko orlovstvo razlikovalo od tadašnjih organizacija i jasno prikazalo posebnost i istinitost vlastita djelovanja.

1.4. Utjecaj Ivana Merza na idejnu određenost tjelesne kulture kao posebnosti i razlikovne datosti Hrvatskoga orlovskog saveza

Nakon osnivanja Hrvatskoga orlovskog saveza primjećuje se razlika u provođenju programa tjelesne kulture od ostalih tjelovježbenih organizacija toga vremena. Za to je zaslužan I. Merz koji u tjelesnu kulturu ugrađuje ideju filozofsko–duhovne cjeline, težeći skladu duše i tijela, uvodeći nov pristup u stvaranju društveno zauzete osobe, ljudske cjelovitosti i bitnih obilježja osobnosti kao cjeline materijalne i duhovne stvarnosti. Merz posebno naglašava cilj tjelesne kulture jedinstvenim pojmom *oduhovljenja tijela* — čime uvodi četvrtu razinu *hrvatske orlovске posebnosti*. Merz će posebno naglasiti kako se »zaboravilo da je prema katoličkom shvaćanju čovjek cjelina«⁵⁴, ističući važnost tijela i potkrepljujući je mišlju sv. Ignacija o »tijelu koje nosi dušu«⁵⁵, koja se izdiže nad vremenitim. Nov pristup tjelesnoj kulturi posebno je vidljiv u Merzovoj rukopisnoj ostavštini i rukopisu pod naslovom »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve« usmjeren na područje tjelesne kulture kao jedne od sastavnica kulture u širem smislu. Jedinstvenost Merzova rukopisa prepoznaje se prvenstveno po povezivanju duhovnosti s tjelesnošću putem teologije i filozofije te multi-

51 [Bez autora], Na orlovskoj straži, *Orlovska straža*, 1928, 6, 9, 239–240.

52 Seniorat je formiran pod punim imenom »Hrvatski katolički seniorat« s namjenom ideološkoga upravljanja Katoličkim pokretom u Hrvatskoj, a pripadnici su mu bili visoko obrazovani intelektualci. Ovu grupu ljudi karakterizirala je tajnovitost, bezrezervna vjernost organizaciji koja je prezentirana kao »jedinstvena kulturna organizacija sa svrhom da u rekristijanizaciji ujedini sve seniore te kao vrhovni forum katoličke akcije stvara ideologiju pokreta i daje smjer na kulturno–socijalno–političkom planu.« Ivo Guberina, *Zelena knjiga*, Zagreb, 1933, 38, 44.; Također o Senioratu vidjeti i: Zlatko Matijević, Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.–1919.), *Croatica Christiana Periodica*, 2000, 24, 46, 121–162.

53 [Bez autora], Na orlovskoj straži, *Orlovska straža*, 1928, 6, 9, 239.

54 AIM, F 1, Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve, [rukopis], 54.

55 *Isto*, str. 113.

disciplinarno–humanističkome pristupu koji donosi posve novo usmjerenje tjelesne kulture, koje nadilazi kineziološko određenje.⁵⁶

U skladu s time, tjelovježba je u orlovstvu predstavljala sredstvo svestranoga usavršavanja cjelovitoga čovjeka »u duhu katoličkih načela«⁵⁷, a Merz nije orlovsku tjelovježbu svodio samo na šport, već na »vrhunaravni red sustavnog razvijanja tijela i osobnog svladavanja (...)⁵⁸ kako bi putem »nauka za sva vremena prožeo cijelog čovjeka: njegovu dušu i njegovo tijelo«⁵⁹. Također, Merz je u tjelesnome vježbanju sagledavao preneseno značenje askeze u vidu napora i vježbe, a poveznicu između askeze i vježbanja promatrao je u tjelovježbi putem kojim je »tijelo svakog vježbača trebalo postati čisto, zdravo, jako, spretno i lijepo, a njegova duša zadobiti sve naravne i nadnaravne krjeposti i to ne samo u običnom stupnju već u uzvišenom, pa možda i junačkom (...)⁶⁰ Merz je polazio od stajališta kako je i tijelo poput duše »stvoreno od Boga te se smatra svetim«⁶¹, stoga je briga za tijelo neophodna, a tjelesnu kulturu smatrao je najboljim sredstvom za razvoj tijela, određivši je pod slijedećom vodiljom: »umjerenost, zdravlje, sklad i ljepota.«⁶² Navedena vodilja služila je kao smjernica svakomu *orlu* koji će pokazati »kako u njegovom zdravom i lijepom tijelu stanuje duša (...)⁶³, a svojim dostojanstvenim ponašanjem predstaviti sklad duha i tijela, poslušnost tijela duši te način odgoja potpuna čovjeka. Na naveden je način, prema programu rada i odgoja cjelovitoga čovjeka, hrvatsko orlovstvo pod utjecajem I. Merza razvijalo sve ljudske duševne i tjelesne sastavnice dovodeći ih u ravnotežu, a putem vjerskih, obrazovnih i tjelovježbenih programa ravnomjerno je razvijalo čovjeka kao cjelinu.

2. Hrvatsko orlovstvo i papinstvo

Kako je djelovanje određenih ideoloških i političkih grupacija »uspjelo gotovo izbrisati ideju papinstva u hrvatskome narodu«⁶⁴, hrvatsko je orlovstvo putem programa koji je predvodio Merz vratilo ugled pape, posebno putem proslave Papinoga dana. Merz je uz program na razini Hrvatskoga orlovskog saveza izvršio utjecaj i vlastitim primjerom, posebno na polju duhovnosti, zastupajući mjesečnu ispovijed i pričest *orlova*, što je predstavljalo veliku promjenu u vrijeme

56 O tome vidjeti više: Saša Ceraj, Corpus i kinesis: multidisciplinarna kontekstualizacija u rukopisnoj ostavštini dr. Ivana Merza, *Obnovljeni život*, 2012, 67, 2, 165–178.

57 D.[ragutin] Zudenigo, Za čim ide orlovska tjelovježba, *Mladost*, 1924, 4, 1, 5.

58 Ivan Merz, Iz suvremene duhovne pastve — Pismo jednom svećeniku, *Franjevački vjesnik*, 1928, [bez oznake godišta], 6, 161–167.

59 Ivan Merz, Katoličkim roditeljima, *Nedjelja*, 1925, [bez oznake godišta], 18, [bez oznake stranice].

60 Ivan Merz, Katolički tjelesni odgoj, *Katolički tjednik*, 1926, 2, 32, 1.

61 I.[van] Merz, Hrvatsko orlovstvo, *Kalendar Presveta srca Isusova i Marijina*, 1926, 21, [bez oznake broja], 146–147.

62 Ivan Merz, Marija i tjelovježba, *Mladost*, 1924, 4, 8–9, 141.

63 *Isto*.

64 Slavko Šarić, Uspomene dr. Slavka Šarića na život i rad mladih katolika svoga vremena, *Ivan Merz. Glasilo postulare za beatifikaciju Dr. Ivana Merza*, 1985, 11–13, 1–3, 2–5.

kad je »Crkva propisivala obvezatnu ispovijed i pričest jednom godišnje«. ⁶⁵ Ove odredbe *orlovi* su striktno provodili na zadivljenje i čuđenje župnikā, »naročito onih u kojima je još tinjao jozefinistički duh« ⁶⁶, pridonoseći na taj način promjenama i u samoj Crkvi. Uz navedeno, Merz je u hrvatsko orlovstvo uveo duhovne vježbe i liturgijske tečajeve, potičući duhovnu izgradnju naroda četrdesetak godina prije Drugoga vatikanskog sabora. Na taj je način snažno iskoračio ispred vlastitoga vremena, što potvrđuje i »dekret Drugog vatikanskog koncila koji je priznao Katoličku akciju kao apostolat koji je u prošlosti donio velike plodove, [čineći Merza] modernim i u pokoncilskom vremenu.« ⁶⁷

3. Duhovni utjecaj hrvatskoga orlovstva

Na temelju duhovne određenosti koju je I. Merz uveo u Hrvatski orlovski savez, jasan je pozitivan utjecaj hrvatskoga orlovstva koji se očitovao u duhovnoj obnovi naroda i povećanju svećeničkih zvanja u Crkvi. ⁶⁸ Najistaknutiji primjer predstavlja kardinal Alojzije Stepinac koji je kao član orlovske organizacije sudjelovao u velikome orlovskom sletu u Brnu 1922. godine gdje je »odjeven u narodno odijelo svoga kraja nosio hrvatsku zastavu pred povorkom hrvatskih Orlova«. ⁶⁹ Drugi je veliki primjer kardinal Franjo Šeper koji je često isticao kako »svećeničko zvanje duguje mladom studentu prava Dragi Cerovcu, agilnom odborniku predsjedništva Hrvatskog orlovskog saveza koji ga je doveo u Marijinu Kongregaciju te se tako odlučio za svećeničko zvanje«. ⁷⁰ Uz kardinala Stepinca i Šepera, velik je broj laika izabrao put posvećenoga života, svjedočeći time povezanost hrvatskoga orlovskog odgoja i duhovnih zvanja.

3.1. Orlovske duhovne vježbe

Kako bi *orlovi* bili dostojni nositi orlovsko ime, morali su se »uzvijati nad ostalima čistim srcem i bistrim umom, (...) pogleda uperenog u neugasivo svjetlo katoličke Istine« ⁷¹, a u postizanju navedenih ideala provodile su se duhovne vježbe koje je I. Merz zastupao. Duhovne su vježbe za Merza predstavljale ideal te je želio uvesti sustav koji je postojao u bergamskoj biskupiji u Italiji gdje je ustanovljen poseban dom za provedbu duhovnih vježbi. U Hrvatskoj je, u tu svrhu, Merz za svako orlovsko područje namjeravao osigurati po jedan samostan

⁶⁵ *Isto.*

⁶⁶ *Isto.*

⁶⁷ Božidar Nagy, *Borac s bijelih planina — Ivan Merz*, Zagreb, 1971, 298.

⁶⁸ [Bez autora], *Za svećenički podmladak. Orlovska misao, 1927–1928*, [bez oznake godišta], 6, 76.

⁶⁹ Slavko Šarić, *Uspomene dr. Slavka Šarića na život i rad mladih katolika svoga vremena, Ivan Merz. Glasilo postulare za beatifikaciju Dr. Ivana Merza*, 1985, 11–13, 1–3, 2–5. Zanimljivo je istaknuti kako je bl. kardinal Stepinac za vrijeme posjeta Brnu kupio čašu (*kriglu*) kao suvenir koji je cijeli život čuvao i držao na stolu za vrijeme zatočeništva u Krašiću, a ta se čaša i danas nalazi u spomen—muzeju bl. Alojzija Stepinca na pisaćem stolu za kojim je radio sve do smrti.

⁷⁰ *Isto.*

⁷¹ Ivo Protulipac, *Hrvatsko orlovstvo*, Zagreb, 1926, 121.

gdje bi se vježbe mogle održavati, a *orlovi* bi se »skupljali prema dobi, sklonosti, staležu i sposobnosti za duhovne vježbe«. ⁷²

Zaključak

Hrvatski orlovski savez doživio je pod utjecajem Ivana Merza temeljite promjene i jedinstveno usmjerenje koje će upravo Merz odrediti uvođenjem *hrvatske orlovske posebnosti*, osobito vidljive u provedbi smjernica enciklike *Ubi Arcano Dei*, uvođenju duhovnika kao predstavnika Crkve, apolitičnosti te novome pristupu tjelesnoj kulturi i cjelovitom razvoju osobnosti. Utjecaj I. Merza predstavlja bitnu sastavnicu određivanja novoga usmjerenja hrvatskoga orlovstva koje je za Merzova djelovanja poprimilo snažnu vjersko–odgojno–kulturnu dimenziju s izraženo produhovljenim programom tjelesne kulture, a Merz je po prvi put u orlovsku organizaciju uveo Katoličku akciju i provedbu njezinih odredaba, usmjerivši članove prema »snažnom liturgijskom i sakramentalnom, napose euharistijskom životu uz jaku rimsku i papinsku orijentaciju.« ⁷³ Navedeni doprinos I. Merza »predstavlja trajne vrijednosti koje nadilaze okvire tadašnje orlovske organizacije te nadživljuju i samoga Merza, jer se radi o trajnim katoličkim vrijednostima aktualnim u svako vrijeme za svaku katoličku organizaciju.« ⁷⁴ Način djelovanja hrvatskoga orlovstva pod utjecajem I. Merza obuhvatio je multidisciplinarni pristup koji je posebno naglašavao apolitično usmjerenje s ciljem izgradnje društva temeljenog na višim vrijednostima, vrednujući svakoga pojedinca i razvoj cjelovite osobnosti s naglašenim pogledom prema unutarnjim vrijednostima i osobnomu razvitku. Također, tjelesna kultura kao najprepoznatljivija djelatnost Hrvatskoga orlovskega saveza podliježe značajnim promjenama i uvođenju noviteta čime se hrvatsko orlovstvo razlikovalo od ostalih tjelovježbenih organizacija toga vremena. U pravo će putem jedinstvenoga pristupa i odgoja cjelovite osobe — odgajajući istovremeno duh i tijelo kao jedinstvenu cjelinu — Merz u Hrvatski orlovski savez uvesti nove utjecaje koji se u ovome radu po prvi puta objedinjuju i uvode pod novim terminom *posebnost hrvatskoga orlovstva*.

72 Dragutin Kniewald, *Dr. Ivan Merz — život i djelovanje*, Zagreb, 1932, 190.

73 Božidar Nagy, *Borac s bijelih planina — Ivan Merz*, Zagreb, 1971, 287.

74 Božidar Nagy, Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez, *Hrvatski katolički pokret*, Zagreb, 2002, 664.

Ivan Merz and his Contribution to the Moulding of Croatian Eagleship

Saša Ceraj

Summary

This article presents us with a redefinition of terms outlining Ivan Merz's work in the Association of Croatian Eagles with special reference to the specificity which Merz introduced into the Association: activities based on guidelines laid down by the Catholic Action Movement, the bringing into the Association of Croatian Eagles a spiritual leader/priest as a representative of the Church, the affirmation of the apolitical nature of the Association of Croatian Eagles and also its new orientation brought about by the fresh context and spirituality which Merz lent to physical education. The aforementioned features were for the first time fused together under a new term — the distinctiveness of Croatian Eagleship. Merz's influence and the introduction of a certain specificity into the Association of Croatian Eagles constitute the essence of the new direction taken by Croatian Eagleship, which during the time of his active participation took on a powerful religious–paedagogical–cultural dimension with a pronouncedly spiritualised program of physical education. For the first time, the Catholic Action Movement is introduced into an organization of the eagleship type as well as an orientation based on the encyclical Ubi Arcano Dei. Merz thus became one of the first advocates of Catholic Action in Croatia, thereby directly affecting the development of the Association of Croatian Eagles and its new orientation.

Key words: Ivan Merz, The Association of Croatian Eagles, the distinctiveness of Croatian Eagleship, Catholic Action, spiritual leader/priest, apolitical nature, physical education

* Saša Ceraj, Dr.Sc., Director of the Croatian Olympic Academy. Address: Trg Krešimira Čosića 11, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: sasa.ceraj@hoo.hr